

**SEGON DE BATXILLERAT / MATERIAL COMPLEMENTARI
HISTÒRIA DE L'ART**

EDAT MITJANA

1.La cultura i el pensament medievals a Occident

1.1.El pensament medieval

1.2.L'Església i la cultura durant l'edat mitjana

1.3.El monaquisme

2.L'art romànic

2.1.L'arquitectura

2.2.L'escultura

2.3.La pintura

3.L'art gòtic

3.1.L'arquitectura

3.2.La pintura

3.3.L'escultura

4.La societat feudal

4.1.La revolució feudal

4.2.Organització de la societat feudal

4.3.La pau i la treva de Déu

5.La societat urbana medieval

6.L'eclosió de la societat urbana

7.Els conflictes socials de la baixa edat mitjana a Catalunya

7.1.Conflictes socials al camp

7.2.Conflictes socials urbans

8.El renaixement del comerç i el desenvolupament de les ciutats

8.1.Les transformacions agràries

8.2.Urbanització

8.3.La monarquia i la burgesia

8.4.La fundació de les Universitats.

1.La cultura i el pensament medievals a Occident

L'any 476 va desaparèixer l'imperi Romà d'Occident, fruit de la divisió que de l'imperi Romà va dur a terme l'emperador Teodosi el 395. Mentre de l'imperi d'Orient sorgiria l'imperi Bizantí, el d'Occident es va anar disgregant en diversos territoris dominats pels pobles germànics. Els més importants varen ser els visigots a la península Ibèrica, els francs a la Gàl·lia i els ostrogots a Itàlia.

Es considera que en aquest moment començà un nou període de la història que coneixem com a edat mitjana, i que comprèn des del segle V fins al segle XV.

1.1.El pensament medieval

Durant l'edat mitjana, el pensament filosòfic es va caracteritzar per la seva profunda religiositat, per això les principals preocupacions dels pensadors d'aquest període varen ser:

- La recerca d'una justificació racional de la fe mitjançant l'estudi de teologia.

- La lluita aferrissada contra les heretgies per tal de consolidar la unitat de la doctrina cristiana.

D'altra banda, durant el feudalisme, els senyors van fer de la causa religiosa una causa guerrera i moltes vegades s'iniciaven batalles en nom de la religió. Per a ells, el sentiment guerrer i el de fe anaven lligats i això és el que van transmetre els joglars mitjançant les cançons de gesta. De les que ens han arribat, les més conegudes són: el *cant dels Nibelungs* la *Cançó de Rotllan* i la *Cançó del Cid*

Juntament amb les cançons de gesta, els joglars van fer cançons tractant temes d'amor.

1.2.L'Església i la cultura durant l'edat mitjana

Durant l'edat mitjana, l'Església es va convertir en el principal focus de difusió i de conservació de la cultura, especialment gràcies als monestirs. Des d'aquests, els monjos copistes van fer una important tasca de recopilació i de reproducció de manuscrits d'autors clàssics escrits en llatí però que sovint els arribaven per mitjà dels àrabs.

Destaquen sobretot les enquadernacions i les miniatures amb què van il·lustrar els nous manuscrits .

Els monestirs també eren un focus d'evangelització de la gent del camp ja que l'edifici solia estar envoltat de terres que eren treballades per pagesos i per serfs que estaven

al servei del monestir.

1.3.El monaquisme

A l'inici de l'era cristiana, alguns creients van optar per retirar-se voluntàriament del món amb l'objectiu de seguir els manaments de l'Evangelí de manera més estricta. Aquest moviment es conegué amb el nom de monaquisme.

En alguns casos va ser un aïllament col·lectiu i va donar origen a diversos ordes religiosos:

- L'orde dels benedictins, fundat al segle VI per Benet de Núrsia. Un dels seus centres fou el monestir de Montserrat. (*Abadia de Montserrat*).

- L'orde dels cluniacencs i el dels cistercencs, que van aparèixer a partir del segle X a França i que van reinterpretar de manera més estricta la regla de sant Benet.

Els primers monestirs van ser fundats per aquests ordes religiosos.

Posteriorment, però ja a les ciutats i amb el vot de pobresa com un dels vots principals, neixen nous ordes:

- El dels franciscans, fundat al segle XIII per Sant Francesc d'Assís que amb el seu exemple d'humilitat i de pobresa va saber arribar a la gent del poble

- El dels dominics, fundats al segle XIII per Domènec de Guzmán, figura que se centrà en l'estudi de la teologia i en la lluita contra les heretgies per mitjà del Tribunal de la Inquisició. Un dels seus seguidors fou Sant Tomàs d'Aquino.

Les heretgies durant l'edat mitjana escolàstica. El seu màxim representant va ser Sant Tomàs d'Aquino.

A finals del segle XIII i principis del XIV van aparèixer alguns filòsofs que se separaren de la línia escolàstica i iniciaren nous corrents filosòfics. Els més destacats foren Guillem d'Occam i Joan Duns Escot. Allunyats dels corrents teològics, en el segle XII i XIII, Robert Grosseteste i Roger Bacon van iniciar aspectes del mètode científic.

També en aquesta època, comencen a aparèixer les primeres universitats a les ciutats, les quals inicien un procés per a independitzar-se del pensament i del poder de les escoles episcopals.

2.L'art romànic

Definició i característiques

L'estil romànic va aparèixer a l'Europa Occidental del segle X. L'arribada de l'any 1000 es va acollir amb terror per part d'alguns sectors de la població i amb expectatives apocalíptiques. La superació de l'arribada de l'any 1000 i del mil·lenari de la mort de Jesucrist va provocar una renovació de l'art.

El nou estil es va caracteritzar per ser eminentment religiós. Tot i que aparegueren diferents localismes, hi ha una sèrie de trets comuns que unifiquen l'estil romànic:

- Formes simples i austeres.

- Sobrietat en la decoració.

- Preocupació per la simetria i per les proporcions.

La tendència homogeneïtzant de l'estil sembla que és conseqüència dels contactes freqüents que tenien els diversos pobles arran de les croades i dels pelegrinatges.

Una de les tendències localistes més destacades fou l'estil llombard, provinent del nord d'Itàlia i que va influir molt en l'estil romànic català. Els edificis més representatius del romànic llombard català són els del conjunt de la Vall de Boí.

2.1.L'arquitectura

Els edificis característics d'aquest estil varen ser els monestirs i les esglésies.

L'església romànica es caracteritzava pels trets següents:

- Planta de creu llatina, és a dir, dues naus creuades en què la principal era més ampla i més llarga.

- Absis o petites capelles circulars situades a la capçalera.

- Sostre en forma de volta de canó, aconseguida per mitjà d'arcs de mig punt.

- Murs massissos, baixos i amb finestres petites.

- Contraforts que reforçaven els murs des de l'exterior.

D'aquest estil destaquen, entre d'altres, a Catalunya, les esglésies dels monestirs de Poblet i de Santes Creus.

El monestir romànic tenia les dependències següents:

- L'església, on els monjos resaven.

- El claustre, que era un pati amb un jardí central al voltant del qual es disposaven totes les altres dependències.

-L'escriptori, on els copistes reproduïen els manuscrits.

-El refectori, lloc en què els monjos menjaven.

-La sala capitular, en la qual es feien les reunions dels monjos.

-L'hostatgeria que acollia els pelegrins i els viatgers.

Els monestirs més significatius del romànic català van ser el de Ripoll.

2.2.L'escultura

L'escultura d'aquest període servia per a decorar els edificis religiosos. A l'interior d'esglésies i de monestirs les escultures eren de fusta i representaven, sobretot, marededéus , crucifixions i davallaments .

En els exteriors es decoraven els pòrtics i els capitells de pedra , en els quals s'esculpien monstres i éssers fantàstics amb l'objectiu de representar l'infern i el mal .

2.3.La pintura

En l'art romànic, la pintura i l'escultura estaven molt relacionades i compartien molts trets. Les característiques principals de la pintura eren les següents:

-Influència de l'art bizantí.

-Ús de la tècnica del fresc.

-Poc domini de la perspectiva.

-Colors plans.

-Imatges rígides, hieràtiques.

-Absència de fons o de paisatges.

En aquella època, en què la majoria de la població era analfabeta, la pintura i l'escultura tenien una funció evangelitzadora molt important ja que s'empraven per narrar passatges de les sagrades escriptures amb les quals els capellans i els monjos complementaven els seus sermons i ensenyaments.

A final del romànic es van aconseguir representacions més naturalistes, tant pel que fa

a la pintura com a l'escultura.

La pintura mural romànica de Catalunya va ser de les més importants del seu gènere. La tècnica que empraven els pintors catalans era complexa: els frescs eren la base de les seves pintures i la seva iconografia representava pantòcrators, és a dir, Crist representat com a senyor de l'univers, i també altres escenes de la vida de Jesús o de la verge Maria, passatges de l'Antic Testament i simbolismes de la cort celestial.

Un artista destacat de la pintura romànica catalana va ser el Mestre de Pedret, a qui s'atribueixen, hipotèticament, les pintures de Sant Quirze de Pedret, de Santa Maria d'Esterri d'Àneu, de Sant Tomàs de Tredòs i de Sant Pere del Burgal, datades totes al segle XII.

A la Vall de Boí, i en concret a les esglésies de Sant Climent i de Santa Maria de Taüll, hi ha les pintures més significatives del romànic català.

3.L'art gòtic

Definició i característiques

Durant l'edat mitjana, l'art romànic va evolucionar i es va transformar en un nou estil, el gòtic, l'origen del qual se situa al segle XII a l'Illa de França des d'on es va difondre per tot Europa, conservant, no obstant, les particularitats de cada regió. L'orde del Císter va ser un dels nuclis difusors més importants.

Als Països Catalans es va desenvolupar un gòtic més auster i menys ornamentat que el d'altres regions. D'aquest estil destaquen les catedrals de València i de Palma de Mallorca, l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, i els monestirs de Pedralbes, de Poblet, Santes Creus i de Vallbona de les Monges.

Com a edificis civils destaquen les llotges de València i de Palma i l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona.

El gòtic va suposar, a tota Europa, una antítesi del que havia significat el romànic fins llavors, i així es va tendir progressivament a la recerca de la naturalitat i a la representació de l'entorn percebut pels sentits.

3.1.L'arquitectura

En general, les possibilitats tècniques van permetre construir edificis més alts i més grans que en el romànic, com ho demostra l'edifici més representatiu del gòtic, les catedrals.

Les característiques de l'arquitectura d'aquest estil van ser les següents:

-Sostres construïts amb voltes de creueria, que permeten l'alleugeriment dels murs.

-Arc propi, l'arc apuntat o ogival .

-Tendència a la verticalitat ja que s'incrementa l'alçada dels edificis .

-Murs més primers i més alts que permeten fer-hi més obertures perquè entri més llum.

-Rosasses i vitralls multicolors que cobreixen les obertures.

-Contraforts exteriors que deixen de ser massissos i es converteixen en arcbotants .

Les catedrals més representatives d'aquest període són la de Palma, Girona , Burgos , Lleó , la de Notre-Dame de París , la de Chartres i la de Reims a França, i la de Salisbury i la de Canterbury a Anglaterra.

3.2.La pintura

Tant la pintura com l'escultura es van caracteritzar per l'assoliment progressiu de les lleis de la perspectiva i de l'anatomia, i per esforçar-se a mostrar més naturalitat .

L'espai a l'interior de les esglésies destinat a les representacions pictòriques va minvar atesa la major grandària i nombre d'obertures fetes als murs.

Les característiques principals de la pintura gòtica varen ser:

-Major naturalitat i expressivitat de les representacions.

-Colors brillants.

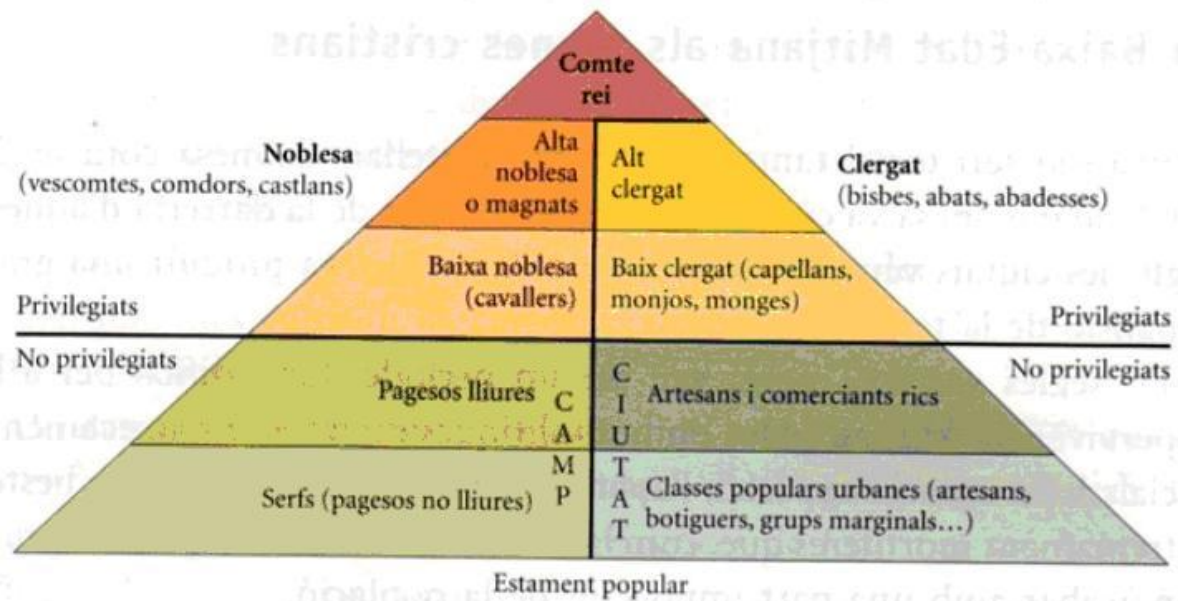
-Introducció de fons i paisatges a les obres.

La pintura sobre fusta i els retaules van assolir un alt grau de perfeccionament. A més, els tapissos i les miniatures també van anar incorporant els progressos assolits per la pintura i van anar enriquint-se progressivament.

3.3.L'escultura

Les escultures se situaven sobretot a les portalades de les esglésies. Els temes eren menys dramàtics i radicals que en el romànic i es representaren moltes marededéus amb el nen . El centre principal de l'escultura gòtica va ser França .

4. La societat feudal

4.1. La revolució feudal

A partir del segle XI, el feudalisme és el sistema que configura l'organització política i social de la major part dels països de l'Occident europeu. (L'animació sintetitza el procés històric de formació del feudalisme, *Crèdits*: Zenit ☐).

El nom de feudalisme prové de feu que vol dir 'possessió territorial d'un senyor feudal'.

Els habitants que treballen aquestes terres són vassalls d'un senyor, li deuen fidelitat i li han de pagar rendes en forma de productes i d'hores de feina. Aquest sistema feudatari apareix per diversos motius, l'un conseqüència de l'altre:

- Els reis de l'època no disposen de prou recursos per a mantenir el control administratiu del territori ni tampoc d'exèrcit suficient per a defensar-lo.

- Per això, concedeixen la propietat territorial als nobles en pagament dels serveis de defensa de la població.

- La noblesa aconsegueix que aquestes terres siguin hereditàries.

D'aquesta manera s'origina el feudalisme: el territori que es lliura al noble és el feu i la persona que el rep, el vassall.

Amb el temps, els senyors feudals, tot i ser vassalls del rei, actuen com si fossin reis locals assumint funcions pròpies d'aquell com ara administrar justícia, encunyar moneda..., fins i tot infeuden les seves terres a altres vassalls.

4.2. Organització de la societat feudal

La societat feudal s'organitza en tres estaments: *oratores*, *bellatores* i *laboratores*, i alhora, es divideix entre els vassalls privilegiats i els que no ho són.

Els privilegiats són els que tenen feus i vassalls a les seves ordres i no han de pagar impostos, són els únics que poden dur armament, imparteixen justícia i no treballen. Els privilegiats pertanyen a dos dels tres estaments:

- Els *bellatores* (els qui lluiten), que està integrat per nobles i cavallers. Els primers són grans propietaris que controlen la vida dels seus vassalls mentre que els cavallers tenen com a única possessió el cavall, l'equip de protecció i armes i viuen al castell del seu senyor sota el deure de defensar-lo si aquell els ho demana.

- Els *oratores* (els qui preguen), que està format per la clerecia. Es dediquen a l'oració i a pregar per als altres dos estaments. Hem de diferenciar l'alta clerecia, formada per bisbes, abats, etc., és a dir, per fills de famílies nobles, i la baixa clerecia, formada per sacerdots i per frares.

Els no privilegiats són els *laboratores* (els qui treballen), que han de mantenir els privilegiats amb el seu treball. Aquest estament es divideix en:

- Vilans, descendeixen de camperols lliures i treballen les terres dels senyors feudals, per les quals han de pagar al propietari, una part de la collita. Tenen moltes obligacions com ara haver de dedicar un determinat nombre de dies a l'any a treballar les terres exclusives del senyor, pagar per l'ús del molí, pagar per poder travessar el pont..., i, a més, l'església els reclama una desena part de la collita com a delme per a les seves despeses ☐.

- Serfs, no són lliures sinó que pertanyen al senyor des que neixen. També els vilans poden convertir-se en serfs si no paguen els impostos corresponents. Els serfs necessiten permís del senyor per a tot: casar-se, abandonar les terres, llegar béns als fills...

4.3. La pau i la treva de Déu

Els canvis fruit de la revolució feudal afecten profundament l'organització social medieval i provoquen la desorganització general i moltes guerres entre nobles, les quals es caracteritzen per ser de gran ferocitat. Per aquest motiu, l'església convoca assemblees amb l'objectiu de frenar la violència de les guerres entre senyors i pacificar els territoris. En aquestes assemblees estableix la pau de Déu i la treva de Déu.

La pau de Déu dicta l'excomunió de qualsevol que:

- Assalti les esglésies o les cases edificades a l'entorn.
- Agredeixi o injuriï clergues, monjos o monges desarmats.
- Robi béns de l'Església.
- Destruïxi o cremi cases de clergues o pagesos desarmats.

-Assalti homes o dones, els despulli, els fereixi, els atropelli o els mati, etc.

La treva de Déu imposa la prohibició de cometre actes violents en determinats dies de la setmana i durant algunes festivitats religioses senyalades.

5.La societat urbana medieval

La decadència dels nuclis urbans

A principi del feudalisme, el 90% de la societat europea és pagesa i viu en masos o viles petites.

Les ciutats estan despoblades i en decadència i la seva població es redueix a:

-Autoritats polítiques i eclesiàstiques.

-Artesans urbans, que treballen per a les autoritats.

Són ciutats emmurallades i s'organitzen al voltant del palau reial i de la catedral, amb carrers estrets i places petites. Els artesans que pertanyen al mateix gremi acostumen a concentrar-se en un mateix carrer .

El mercats s'instal·len a les places i el comerç es basa sobretot en productes de luxe que estan destinats a una minoria privilegiada, l'única que els té a l'abast. L'intercanvi entre les ciutats i el món rural és gairebé inexistent tot i que són els dominis propers a la ciutat, propietat dels senyors feudals i dels eclesiàstics, i cultivats pels esclaus, els que proveeixen la població urbana dels productes bàsics que necessiten.

6.L'eclosió de la societat urbana

Al llarg dels segles XII i XIII el món feudal, agrari i tancat, va deixant pas a una societat més dinàmica que es concentra, sobretot, a les ciutats.

El creixement agrícola propicia la comercialització dels excedents que troben, en les antigues ciutats i en els nous nuclis urbans, un públic disposat a comprar-los i gràcies a la qual les ciutats van afermant la seva funció comercial a través de fires i mercats .

En aquests segles, els habitants de les ciutats es diversifiquen i així trobem:

-Artesans, que treballen en la manufactura i venda directa d'objectes diversos.

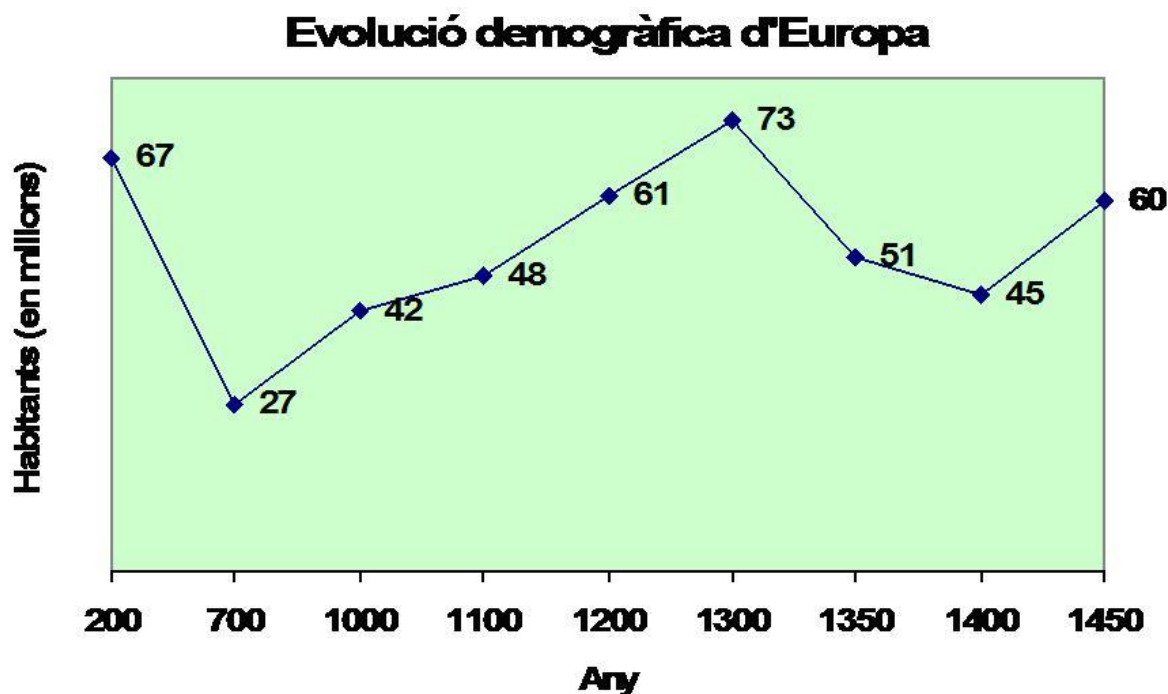
-Comerciants, encarregats del comerç local o de llarga distància.

-Nobles, senyors feudals, que tenen el poder polític del nucli urbà.

Els artesans s'agrupen en gremis segons les seves habilitats, però no tenen gaire pes polític. Es tracta d'associacions voluntàries i lliures que vetllen per la igualtat econòmica dels seus membres i la conservació de l'activitat particular en mans dels seus associats.

Els comerciants van acumulant grans fortunes transportant productes a contrades on no n'hi ha. Els descobriments de noves rutes comercials i de noves terres fan incrementar els negocis, generant grans riqueses en mans d'uns pocs, els burgesos.

Els nobles no poden enriquir-se al mateix ritme que els burgesos i això provoca que els hagin de cedir part del seu poder i compartir-hi el govern polític de la ciutat.

7.Els conflictes socials de la baixa edat mitjana a Catalunya

7.1 Conflictes socials al camp

A la baixa edat mitjana té lloc una gran crisi econòmica i social producte de la convergència de diversos factors que són l'un conseqüència de l'altre:

- Hi ha una gran davallada demogràfica que comporta l'abandonament de moltes explotacions pageses.

- A causa d'aquest abandonament, disminueixen els ingressos dels senyors feudals.

- Per contrarestar aquesta disminució d'ingressos, augmenten la pressió sobre els pagesos que resisteixen.

- Aquesta pressió, provoca el malestar general dels al·loers.

Els masos abandonats (masos rònecs) comencen a ser habituals i els pagesos del voltant que encara resisteixen els ocupen i exploten pel seu compte.

Els pagesos, a més dels impostos que han de pagar al senyor, estan lligats a la terra, i, en cas de voler-la abandonar, han de pagar una indemnització al senyor feudal. També estan sotmesos als drets que els senyors poden exercir, anomenats mals usos:

-Arsia, que és la indemnització que el pagès ha de pagar al senyor en cas d'incendi fortuït de les seves terres.

-Cugucia, que és el dret que té el senyor sobre els béns de la pagesa adúltera.

-Eixorquia, dret pel qual el senyor rep una tercera part de l'herència del pagès que no té descendència.

-Farga de destret, per la qual el pagès té l'obligació de comprar i de reparar les eines de treball a la farga del senyor.

-Intestia, dret pel qual el senyor rep una tercera part dels béns del pagès que no fa testament.

-Jova, que és l'obligació del pagès de treballar les terres del senyor durant uns dies determinats a l'any.

El 1462, els pagesos exigeixen l'abolició dels mals usos i reclamen la propietat de les terres abandonades que ells han ocupat i treballat. Després de dues guerres, el rei Ferran II de Catalunya-Aragó aboleix els mals usos, però manté la propietat de les terres en mans dels senyors feudals i l'obligació dels pagesos de pagar per tal de poder cultivar-les.

7.2.Conflictes socials urbans

La crisi de la baixa edat mitjana també afecta les ciutats on el govern municipal, controlat pels nobles i pels grans comerciants, està constantment amenaçat per l'enfrontament dels gremis d'artesans.

Un exemple d'aquests enfrontaments van ser els conflictes a Barcelona, entre la Biga i la Busca.

La Biga estava formada per nobles i burgesos, i durant més de dos segles, va ostentar el govern municipal mentre que la Busca incloïa petits comerciants, artesans i menestrals, que exigien reformes i mesures que protegissin els seus interessos, com ara reduir els impostos, afavorir la producció local i democratitzar l'accés als càrrecs municipals.

Entre els anys 1453 i 1462, la Busca va aconseguir el govern de la ciutat, gràcies al suport del rei, el qual tenia interès per afeblir el poder dels privilegiats contraris a la seva política, però, un cop la Biga va recuperar el poder, els seus membres van fer executar els dirigentsbuscaires i van lluitar contra la monarquia.

Les comunitats jueves, establertes a ciutats grans com Barcelona, Girona i Perpinyà, també van ser protagonistes de conflictes socials arran de les persecucions de que foren objecte, especialment durant l'any 1391. Els jueus eren mercaders, però també n'hi havia que es dedicaven al préstec de diners, activitat que l'Església qualificava d'usurària i que rebutjava i condemnava. Foren abundants els moviments populars

contra els jueus i els assalts als seus barris, elscalls, en fer-los responsables de molts dels mals que afligien la societat.

Aquest procés culminà amb l'expulsió dels jueus decretada pels Reis Catòlics el 1492 i amb la persecució constant per part de la inquisicióvers els jueus conversos que restaren a la península.

8.El renaixement del comerç i el desenvolupament de les ciutats

En el període comprès entre l'any 400 i el 1000, aproximadament, l'Europa occidental era una regió subdesenvolupada en comparació amb l'Imperi Bizantí i el califat islàmic, un territori assolat pels desordres polítics i per la manca de seguretat, amb una economia de subsistència i poca circulació de mercaderies. Però a partir del segle X, hi hagué un renaixement del comerç en els ports de Nàpols, Ravenna, Pisa, Venècia,... que iniciaren un canvi fonamental: els bizantins i els àrabs començaren a ser desplaçats com a intermediaris en el comerç entre Orient i Occident. A partir de finals del segle XII i principis del XIII, els ports de la Península Itàlica dominaran la Mediterrània oriental. Venècia, que practicava el comerç legal i de contraban amb Bizanci i, alhora, mantenia relacions comercials amb l'islam (espècies, perfums, ivori, tèxtils i oli), tingué l'hegemonia en l'activitat comercial. La Corona d'Aragó expandí el comerç català medieval per laMediterrània.

Els pelegrinatges i les croades tingueren un paper molt important en aquest renaixement comercial que es manifestà amb l'ampliació i renovació de rutes i del volum, nombre i qualitat de les mercaderies, amb l'aparició de les primeres associacions armades de mercaders, i amb la de noves fires i mercats fixos. També el nord d'Europa experimentà un auge del comerç de pells, productes alimentaris, fusta, metalls i sal; en gran part gràcies a la introducció del sistema de rotació triennal i als nous arreu del cavall que possibilitaren la producció d'un excedent exportable de béns agrícoles. Aquest renaixement del comerç no es pot separar de les transformacions agràries i del desenvolupament de les ciutats emmurallades, centres d'activitats mercantils i industrials.

8.1.Les transformacions agràries

Durant l'edat mitjana millorà la tecnologia i s'expandí el conreu de noves terres. Diversos canvis tecnològics milloraren l'eficàcia del treball del camp:

§ El molí d'aigua i el de vent que, tot i que el seu origen és més antic, es començà a usar de forma sistemàtica a partir del segle XI. Als indrets no afavorits per la presència de rius cabalosos s'emprà el molí de vent, com en el cas de la península Ibèrica. L'ús de l'energia eòlica i hidràulica alliberà molta força de treball.

- § L'arada de rodes (carruca) que substituï l'arada romana; el nou estri permeté aprofundir més la terra tot oxigenant-la millor; d'aquesta manera fou possible la primera rompuda de terres més dures que abans o bé no es podien llaurar o bé costava molt.
- § Els sistemes de tracció dels animals i la progressiva substitució del bou per cavall com a animal de tir, molt més ràpid.
- § La difusió de l'ús del ferro aplicat a les tasques agrícoles: dalles, falçs dentades, rasclets, càvecs, destrals, ...

El progrés tècnic anà acompanyat, des de mitjan del segle XII a finals del segle XIII, d'una expansió agrària: noves terres de conreu guanyades als boscos, als pantans i als aiguamolls. Les cartes de població dels senyors feudals volien estimular la rompuda de noves terres amb concessions parcials, és a dir, amb la limitació de diversos impostos i prestacions. La toponímia també ens fa conèixer les zones que foren explotades de nou: és el cas de les viles Vilanova, *Neuville* i noms germànics acabats en –rode; i les viles lliures d'impostos: com Vilafranca. Aquest procés d'expansió o colonització no es pot deslligar de les accions hostils que per foragitar o sotmetre els habitants dels nous territoris colonitzats. Fou el cas de la colonització germànica en direcció a Prússia, el Vístula i el centre d'Europa i l'anomenada reconquesta del sud de la península Ibèrica pels regnes cristians del nord. Finalment, Flandes fonamentà la seva expansió a base de dics que drenaren les aigües del mar i convertiren zones d'aiguamolls en terres molt fèrtils, procés que encara avui continua.

8.2.Urbanització

Durant l'alta edat mitjana, la vida urbana es mantingué reduïda, però a partir del segle XI, i durant el XII, es produeix un renaixement de les ciutats (burgs), amb la creació de noves poblacions o el desenvolupament de les ja existents. Els nous habitants dels burgs constitueixen un nou estament social: la burgesia, especialitzada en el comerç o l'artesania, la riquesa de la qual no era la terra, sinó les monedes o la plata. Sorgí, doncs, l'associació comunal –consell o comunitat- i, amb això, la burgesia adquirí personalitat jurídica i esdevingué una força social, germen de dissolució de l'ordre feudal.

Un paper crucial el tingueren els jueus, artesans i prestamistes que gaudien de millors coneixements i d'una xarxa internacional de recolzament; prestaven a tipus d'interès

que el Papat prohibia als préstecs entre cristians, de manera que els banquers jueus intermediaven fins i tot, en préstecs entre cristians.

La reactivació del comerç es produí per la multiplicació de fires anuals ciutadanes i mercats setmanals a les àrees rurals i el desenvolupament comercial a llarga distància. Les fires i els mercats facilitaren que els pagesos medievals comencessin a treballar determinades espècies en funció de la seva venda a mercats o fires, i altres ocupessin els suburbis de les ciutats per oferir els seus productes a una demanda urbana creixent i rendible. El desenvolupament d'intercanvis a llarga distància permeté el creixement de ciutats del nord d'Itàlia com Gènova, Milà, Pisa i Venècia, que, juntament amb d'altres ciutats mediterrànies com Marsella, Nàpols i Barcelona, connectaren amb les ciutats de Constantinoble, Antioquia i Alexandria, on carregaven sedes, espècies, perfums i pells que arribaven per rutes caravaneres des de l'Extrem Orient. El pagament es feia amb l'or que arribava del Sudan als ports del nord d'Àfrica i que, al seu torn, es pagava amb mercaderies orientals i occidentals, i amb la plata de les mines de l'Europa central. Uns altres nuclis foren Flandes, que al llarg del segle XI, es convertí en una potència industrial tèxtil, i les ciutats de l'Imperi Alemany: Ratisbona, Ravensburg, Colònia...

Molts nuclis de població i ciutats en fulgurant creixement aconseguiren dels sobirans o dels comtes del territori l'autonomia política. Aquest fou el cas de les *communes* del nord del regne de França o de Flandes (Amiens, Sant Quintí, Gant...), de les *signorie* italianes o de les ciutats lliures alemanyes (la Lliga Hanseàtica). Altres restaren sota la protecció del sobirà amb un règim intern força lliure (Barcelona, París, Le Mans...). Els mercaders, els grans artesans i els banquers formaren el patriciat urbà que monopolitzà el govern de les ciutats. Per exemple, per l'ordenació del 1258, el rei Jaume I establí la creació d'una assemblea de dos-cents jurats en representació del municipi de Barcelona: 89 ciutadans, 89 menestrals i 22 mercaders. El 1339, els escons del Consell de Cent de Barcelona es repartiren entre 72 "ciutadans honrats" (mà major), 15 representants de la mà mitjana (dels quals 8 mercaders, 5 notaris i 2 apotecaris) i 12 menestrals (mà menor).

A les ciutats, a partir del segle XII, la vida urbana s'organitzà corporativament. Els que treballaven en un mateix ofici s'arreglegaren en gremis que donaven assistència mútua als associats i reglamentaven l'activitat de l'ofici: les característiques del treball artesà, els preus, els materials a emprar, etc. Els habitatges dels artesans servien alhora d'espai de treball a la planta baixa. Dins d'un ofici hi havia categories: el mestre, amo del taller; l'oficial, treballador assalariat; i l'aprenent, que, sense cobrar res, vivia a casa del mestre i aprenia l'ofici. A la categoria de mestre s'hi solia accedir després de sotmetre's a l'examen dels altres mestres de l'ofici i de superar-lo de forma satisfactòria.

Aquesta era la condició prèvia per regentar un taller. Avançada l'edat mitjana, els gremis de ciutats tèxtils van entrar en conflicte amb els grans mercaders que cercaven majors beneficis proporcionant matèria primera a un gran nombre d'artesans no agremiats (generalment camperols de fora de la jurisdicció del gremi) que treballaven a un cost inferior, i després els propis mercaders comercialitzaven el producte elaborat. Aquesta situació era freqüent a ciutats del continent europeu i de la Corona d'Aragó.

8.3. La monarquia i la burgesia

La necessitat creixent de diners de les monarquies feudals féu que els reis veiessin en la burgesia enriquida un aliat útil. Generalment aquesta aliança tingué com a base contrapartides, car els monarques atorgaren més mercats i autonomia als burgesos i els concediren monopolis; aquests respongueren amb ajuts monetaris i de milícies urbanes. La via habitual per demanar ajuts fou la convocatòria de Corts o Parlaments (com les Corts catalanes), als quals acudien la noblesa, el clergat i els representants burgesos, i en les quals s'acabava sol·licitant diners a aquests darrers a canvi de concessions.

8.4. La fundació de les Universitats.

El creixement de les ciutats, lligat al comerç i la indústria artesanal, tingué altres conseqüències, com l'aparició de l'intel·lectual o home que té per ofici escriure o ensenyar. La cultura ja no estava refugiada en els monestirs, ni els manuscrits es guarden com a tresors: arriba a les ciutats, on es mouen els homes, les idees i els llibres. El moviment és fàcil perquè s'empra el llatí com a vehicle de cultura, que professors i alumnes parlen i escriuen. Alhora alguns monjos s'escandalitzen per l'efervescència de la ciutat.

La necessitat de coneixement potencià les escoles urbanes (costejades pels comuns de les ciutats) i les escoles episcopals (depenents dels bisbes). A les escoles monàstiques i episcopals es continuava ensenyant el *trivium* i el *quadrivium* i professors i estudiants són tots "clergues", és a dir, resten sota la jurisdicció de l'Església que té el monopoli de l'ensenyament. Al costat de les ciències clàssiques s'ensenyà també oficialment dret, medicina, art poètica i teologia. A les escoles urbanes, en canvi, l'ensenyament se centrà més sobre el dret civil, el càlcul i la medicina.

A partir de les escoles catedralícies, des de primers anys del segle XIII, sorgiren les universitats. El mateix èxit obtingut per les escoles urbanes i episcopals fou la causa de la seva decadència. L'interès progressiu dels estudiants i la inquietud i el desig creixent de saber provocà la unió de professors i estudiants en corporacions anomenades universitats. Els mestres acabaren formant corporacions i obtenint dotacions i beneficis

dels reis, els bisbes i els papes. La Universitat és, doncs, una corporació que permet controlar la relativa anarquia dels ensenyaments anteriors mitjançant estatuts i reglaments. Però les Universitats lluitaren per obtenir la seva autonomia i dependre únicament de la tutela del Papa, el poder del qual augmentà considerablement en la cristiandat. Cada Universitat és una federació d' "escoles" agrupades en quatre "facultats" (arts, teologia, dret i medicina). Les més importants foren la de París, Bolonya i Oxford. S'hi obtenia el títol de batxiller (cap als 19 anys) i el de llicenciat dos anys després, i de medicina, teologia i dret se'n sortia amb el títol de doctor.

Finalment, a partir del segle XIII progressà la instrucció popular, augmentà la circulació dels llibres, aparegueren enciclopèdies (com el *Speculum maius* de Vicent de Beauvais), es desenvolupà la literatura en llengua vulgar (narració, teatre i lírica). A la península Itàlica el dialecte toscà començà a configurar-se com la llengua predecessora de l'italià (*Divina Comèdia*). Alfons X de Castella escriví en castellà la *Primera crònica general*, Bernat Desclot en català el *Llibre del rei En Pere d'Aragó e dels seus antecessors passats*, i Jean de Joinville en francès la història de sant Lluís. També la filosofia bandejà el llatí: Johann Eckart i Ramon Llull van escriure obres filosòfiques en alemany i català respectivament. Per contra la filosofia escolàstica continuà expressant-se en llengua llatina i les obres dels teòlegs dominics i franciscans esdevingueren fonamentals dins del pensament catòlic.

És el gran moment de l'art gòtic i s'anuncia el Renaixement italià: Dant neix el 1265, i Giotto el 1260.